

כאומר לו אני איני רוצה לטעום מהם, משום חשש גזילה. (עפ"י מגדים חדשים לרד"י וויס שם. ולפי"ז אף נתן להם לאכול בידים, הגם שלדעתו יש בזה חשש גזילה. וע"כ צריך לבאור שהזכר לעיל, שאף לשיטתו מותר להם לאכול, כשאר דברי מצוה).

דף כג

'התם היינו טעמא משום דאין מעבירין על האוכלין' — רש"י ותוס' פרשו שאין רשאים לעבור על האוכלים ולהשאירם, הלכך אינם עשויים לידרס, כי המוצאם ראשון — מגביהם. ויש להבין, הלא כל אבדה אין אדם רשאי להתעלם ממנה וחייב להגביהה, ואעפ"כ אנו אומרים שעשוי לידרס על ידי העוברים ושבים, הכי נאמר שההעברה על האוכלים חמור לבני אדם מלאו דאורייתא ד'לא תוכל להתעלם'?

ושמא באבדות קטנות [שמסתמא עליהן מדובר כאן, שנוחות לידרס], מצוי שיעברו עליהם רבים ללא שחייבים מן הדין ליטלם, כגון אנשים החולכים למלאכתם וביטול המלאכה מרובה מדמי האבידה (כדלהלן ל). וכן מי שאינו לפי כבודו להגביה דברים קטנים, ולכן מצוי שיישארו מונחים ברשות הרבים והסימן שעליהם ידרס. ואף במקום שחייבים להגביה, מצוי שאנשים אינם יודעים ומורים לעצמם התר שלא כדין מהטעמים הנ"ל או שאומרים בלבם אין זו אבידה אלא הניחום בעליהם לשעה ומיד ישובו ויטלו. משא"כ אוכלים, הכל מגביהים אותם, שאין בהם הוראות התר הנוכחים.

ומבואר מתוך הסוגיא (כפי שפרשו הראשונים), שגם מטבעות המונחות זו על גב זו אינם בכלל 'סימן העשוי לידרס' — כי מתוך חשיבותן כל שמוצא אותם ראשון נוטלם, משא"כ כריכות הרבה בני אדם אין עשויים ליטלן ברשות הרבים שאינו כבודם (ערמב"ן ורשב"א). והגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני במענה לשאלה זו: אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים ואין מקפידין ודורסין, אבל אוכלין שאסור לעבור עליהן אפילו אינם אבידה, הדרך לראות. (וכיו"ב איתא בשיעורי הגריש"א שליט"א).

לפי"ז יש מקום לפרש דברי רב זביד דכו"ע מעבירין על האוכלין, לא שמותר לעבור [דבעירובין סד: מבואר שדברי תנא הם, ולא מצוינו שנחלקו בדבר], אלא הכוונה שבני אדם אינם רגילים להתבונן בדרכים ומצוי הרבה לעבור על האוכלין, הלכך סימן העשוי לידרס הוא.

'כללא דאבידתא כיון דאמר ווי לה לחסרון כיס, מיאש ליה מינה' — יאוש אינו צריך אמירה בדוקא, אך בדבר שיש בו סימן אין אנו יודעים שמתיאש אלא באמרו זאת (עפ"י ראשונים. וע' בפ"ת חו"מ יב סקי"ד ובקצוה"ח שם סק"א — מחלוקת האחרונים אם מחילה בלב מהני. וע' בשו"ת אור לציון ח"א חו"מ א; וכן כתב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכת. וע"ע: פתחי חושן — דיני אבידה פרק ב הערה א).

ולכאורה נראה שאם יודע בעצמו שהתיאש בלב, אין לו ליטול האבידה מן המוצא אלא אם הודיעו מתחילה שנתיאש ומן הדין היא שייכת למגביה — ואין זה ענין לדברים שבלב, כי אין היאוש פעולה חיובית של האדם, אלא ענין מציאותי שנפעל ממילא. וכבר דנו ראשונים ואחרונים בנידון ביטול חמץ בלב, אם שייך לדברים שבלב, ואכ"מ.

(ע"ב) 'זלהוי מנין סימן...' — לא הקשו כן ברישא דמתניתין, במצא פירות מפוזרים או מעות — כי אין אדם יודע כמה פירות הוא טוען וכמה מעות הוא נושא. ובפרט בדרך נפילה, אין אדם יודע כמה נפל (עפ"י ריטב"א לעיל כא. ועתוס' להלן כד. ד"ה אבל).

לא תרצו שבדבר מפורז שאינו חרוז או קשור וכרוך (ע' לעיל כ) אין המנין מהוה סימן [ואפילו בדרך הינות], כי אפשר שחלק מהפריטים יתקלקלו או יתגלגלו ויילקחו [ולא דמי לצבורי פירות שמנין סימן (להלן כה.) — שהצבור קבוע וקיים ולא נעלם], ועל כן מעיקרא הוא מתיאש מסימן זה — שהרי אמרו להלן (כד.) מצא בדי מחטים וכד' שנים שנים — מנין הוא סימן, ואעפ"י שאינם אגודים [אך ברשב"א להלן כה. נראה שמפרש שבכל בד תלויים שני מחטים, והוא קשור]. וכן מבואר להלן (כה.) במעות המונחות זו על גבי זו. ודוחק לחלק שבאופנים אלו אינם נעלמים ומתפורים, משא"כ פירות ומעות מפורים. [אכן בר"ן ורשב"א להלן כה. נראה שמחלקים בכך וסוברים שאפילו בדרך נפילה כל שהם כנוסים כגון מעות הוא מנין סימן].

'מקום הוא סימן או לא הוא סימן. אמר ליה: תניתוה, מצא חביות של יין...' — מכל אותם דברים שבמשנה דקתני הרי אלו שלו, אי אפשר להוכיח כלום, כי מדובר שמצאם דרך נפילה ולכך אין המקום סימן. אבל הברייתא שמדברת על חבית של יין, ודאי מדובר שמצאה דרך הנחה, שאין לומר בדבר כבוד כזה שנפל שלא מדעת (תורת חיים).

'הוא גברא דאשכח כופרא בי מעצרתא. אתא לקמיה דרב, אמר ליה: זיל שקול לנפשך... דחזא דקדחי ביה חלפי' — ומדובר שידעו שאין הזפת שייך לבעל הגת, שאם כן שלו הוא, ואעפ"י שניכר שנתיאש ממנו, אין מועיל יאוש בדבר הנמצא ברשותו. ומדוע לא זכה בו בעל הגת והלא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו? — מפני שהזפת הגיע לשם קודם יאוש והרי לא עדיפה חצרו מידו, שכל שהגיע אליו באיסורא, לא זכה בה לעולם (עפ"י ר"ן. וכן מובא בריטב"א. וע"ע להלן כה-כו).

אין להקשות מדברי הריטב"א לעיל (כא) שאם מצא אחד ואח"כ נתיאשו הבעלים ובא אחר והחזיק, אין מועיל היאוש — כי דוקא שם שהגביה החפץ ונתחייב בהשבה והרי הוא אחראי עליה, לכך אין החזקת האחר מועילה להפקיע מהבעלים, משא"כ כאן שהחפץ ברשותו אבל לא נעשה עליו שומר אבידה, שהרי לא ידע ממנה כלל, מועילה החזקת האחר. והריטב"א (ב'חדשים) תירץ שהיתה זו חצר שאינה משתמרת ולכך לא זכה בה בעל הגת. ומשמע מדבריו שאילו היתה משתמרת — היה קונה הגם שבא לרשותו קודם יאוש. (וכנראה לדעתו לא חשיב 'באיסורא אתא לידיה' אלא כשנטלה ונעשה עליה שומר, וכסברת הרמב"ן להלן כו:). ויש אומרים שקושיא מעיקרא ליתא, כי יש לפרש שהמוצא הוא הוא בעל הגת (עפ"י ריטב"א). או אפשר במעצרתא שאין לה בעלים ידועים (כן צידד הרשב"א להלן כו:).

'משום יאוש בעלים נגעו בה, דחזא דקדחי ביה חלפי' — מכאן יש ללמוד שהמוצא מציאה זרוקה (לאפוקי טמונה וכדו'. סמ"ע), וניכר שעבר עליה זמן רב מאז שאבדה מבעליה, אף על פי שיש בה סימן — הרי היא שלו, שכבר נתיאשו הבעלים (עפ"י הג"א; חו"מ רסב,ה). לפי מה שכתב הגרעק"א (להלן כד: על תד"ה לבתר) נראה שאין ראייה זו מוכחת, ש"ל דוקא כאן שמדובר בזפת שנסכחה, שיש להניח שהמאבד חזר למעצרתא ובקש ולא מצא, ולכן תולים שודאי נתיאש לאחר זמן רב, ותלה שלקחווה ולא יחזירו לו, אבל בעלמא יתכן שלעולם חוששים הבעלים שעדיין לא נמצא ולכן לא הוכרו, ואין כאן יאוש. או בדרך זו: יש להניח שאם היו באים ומבקשים אחריה — היו מוצאים, וכיון שלא מצאו, סימן שלא באו לבקש וזהו לאות על יאושם — כן כתב באילת השחר (כד:): שמשמע בתוס' שאנן להלן כה וברא"ש סי' ט. ואולם מן הפוסקים נראה שלא חילקו בדבר, שכתבו כן על כל מציאה. ואם אינו ניכר שעבר עליה זמן רב אלא המוצא בלבד יודע זאת, כגון שראה אותה שם זה מכבר

— אין כאן יאוש בעלים, כי הם עדיין חושבים בלבם שהמוצא יטול ויכריז, כי יסבור שמקורו נאבדה. כן מבואר מדברי התוס' להלן (כד: ד"ה לבתר).

ונראה ששיטת רש"י (שם ובברכות נח:) שלאחר שנים עשר חדש הוי יאוש, שבמשך זמן זה הכלי משתכח לגמרי מן הלב. (והר"ן תמה על שיעור זה. וע' הגהות ריעב"ץ).

ויש לעיין כאשר לעולם לא אמר ז'י לחסרון כיס' אלא בתחילה סבר שימצא ובמשך הזמן נשכח ממנו כל הענין וכבר אינו זכור שהיה לו חפץ זה שאבד [והדבר מצוי בדברים קטנים שאבדו] — האם נחשב זה ליאוש כיון שהחפץ אינו בתודעתו כלל ואין בו כל חפץ [ושמא אף בקטן מועיל בזה, דלאו מדין מחילה אתינן עלה], או אפשר שנחשב יאוש שלא מדעת, שסוף סוף לא אמר וי לחסרון כיס.

וכיו"ב יש להסתפק באדם שאינו יודע כלל על קיומו של חפץ מסוים אצלו, ואינו עשוי לדעת על כך, שמא דינו כיאוש. [וערמב"ם (גו"א טז, ח) שמטמון שאינו יודע הנמצא אצל אדם אינו שלו, משום דאבודה ממנו ומכל אדם. ואין לדייק שאם אבוד רק מדעתו ל"ה הפקר — כי הוא מיירי בנמצא ברשותו, אבל באבידה י"ל שאפילו אם נעלם ממנו בלבד הרי זה כיאוש. וערשב"א להלן כה סע"ב שהביא מהראב"ד שמטמון בכותל שבחורשין הרי הוא הפקר. ויש לשאול הלא אם ישראל הצניעו הריהו של ירשיו. ומשמע לכאורה שזוהו בכלל יאוש. ושמא יש לדחות שסובר שאין תורת ירושה באופן זה שבעליו שכחוהו]. וברשב"א להלן (כו רע"א) נראה שנקט כהנחה פשוטה שאין זה אלא יאוש שלא מדעת, שלכך הקשה על תגר שנמצאו מעות בין פירותיו לאחר שמכרם, מדוע לא זכה בהם והלא המוכר לתגר נתיאש מן המעות והתגר קנאם בחצרו ולא ידע מהם להתיאש — הרי מבואר שחפץ שאין אדם יודעו כלל אינו נידון כיאוש.

ומכל מקום יש לומר שאם נוכח בחסרון האבדה ואינו יודע שנאבדה אלא סבור שהוציאה או שלא היתה לו מעולם — הוי יאוש מדעת. [והדבר מצוי במעות שאבדו מכיסו וסבור שהוציאן וכד'].

עוד יש לעיין באבדה שלא אכפת לו כלל אם תשוב אליו אם לאו, והרי הוא מוחל עליה לכל, אלא שידוע שאפשר שתשוב אליו — האם זהו בכלל יאוש'. וע' להלן כו. שמיעטו מהכתוב אבידה שאין בה שוה פרוטה מהשבה. והרי פחות מש"פ אדם מוחל. ומשמע שאפילו מחילה גמורה לכל אינה נידונית כיאוש. [ואולם הרשב"א שם פירש דאצטרך קרא לכגון הוקרה והזולה, ע"ש. אבל התוס' לא פרשו כן]. וי"ל.

ועל אודות ספרים המונחים זמן רב בבתי כנסת, וכן חפצים עזובים במקומות ציבוריים — הורו כמה פוסקים (מנחת יצחק ח"ח קמו; שו"ת שבט הלוי ח"ה ריח), לתלות מודעה במקום גלוי שלפי תקנת המוסד, כל מי שלא יבא לקחת חפציו עד זמן מסוים ('חצי שנה או שנה') — אין המוסד אחראי עליו ויכול לקחתו, ומכאן ואילך משתמשים בהם כרצונם. וכתב בשבט הלוי: נראה, שכל העוזב ספריו וחפציו במקום ציבורי שכזה, יודע שיד הכל ממשמשים בהם, ובפרט הילדים הקטנים שאינם יודעים הלכה, והרי זו כאבידה מדעת, ובפרט בזמן הזה שהדברים מראים שאין בני אדם מקפידים על ממונם, והנסיון מעיד שכל שלא בא בזמן קצר, שוב אינו בא לעולם, וכהפקיר חפציו לדעת.

ובמנחת יצחק (שם) כתב שגם אם לא כתבו מודעה כזו, יכול אותו מוסד לשום אותם חפצים בדמים (כענין המבואר להלן כט:), כי בדרך כלל אותם דברים נטושים מתקלקלים ברבות הזמן, כגון בגדים וכדומה, והרי זה כפירות שעומדים להרקב, ששמים בדמים. (וצירף לזה סברתו שי"ל שנחשבים כהינוח ולא כאבידה שנפלה, ואין אומרים ע"ז 'באיסורא אתא לידיה'. אלא שלא כתב כן בודאות).

וכמדומה שכן מובא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל.

וכיו"ב נשאל בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב מה), על אבידות שנמצאות בישיבה — כיצד יש לנהוג בהן. וכתב, שטוב לתקן ולפרסם לכל בני הישיבה שאם לא בא בעל האבידה לבקש אבידתו עד לזמן מסוים — אותה מציאה תהא שייכת לישיבה או למוצאה. ואולם אם אבידה אדם מבחוץ, או

אף אם יש ספק בכך, שלא שייך שידע על אותה תקנה — אין מועילה אותה התקנה. אלא שמן הסתם אין להסתפק שמה היא של איש מבחוץ אלא הולכין אחר הרוב. וע' במאמרו של הגר"ע בצרי שליט"א (בתחומין' ה, עמ' 342) אודות חפצים עזובים של תלמידים בישיבה. והחמיר שם שאין תיקון לדבר אלא ע"י החתמה מראש של כל התלמידים (או אפוטרופסיהם והוריהם) על טופס המקנה לישיבה את כל החפצים שייעזבו. (וע"ש בתגובת המערכת. וע"ע שו"ת דברי חכמים הל' אבידה 8).

'בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת ובפוריא ובאושפיזא' — בדומה לשינוי ה'מסכתא' משום ענוה, כתב הט"ז (או"ח תקסה סק"ו), שאם שואלין אדם אם הוא מתענה, יכול לומר איני מתענה, כדי שלא להחזיק טובה לעצמו. [וזהו לשון רבי אליהו די-וידאש (בעל 'ראשית חכמה') בספרו תוצאות חיים: '... אל ישבח עצמו בשום דבר תורה ומצוה, כי הוא נוטל שכרו מהעולם-הבא. כן כתב רבנו יונה. אלא יעשה דבריו בהצנע כל האפשר, שנאמר 'הצנע לכת עם אלקיך' ואין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין. ואל יאמר 'מצוה זו אעשה' אלא יעשה בלי אמירה, כי שמא השטן מקטרג עליו שלא יעשה. ולענין השבח, ילמד אדם מרבי חנאי (בזוהר, שלח לך): 'אמר רבי ייסא ודאי הוא רבי חנאי דלא בעא לאחזאה גרמיה כמה דידע...', וזהו מדרך הענוה והשפלות שלא להחשיב אדם עצמו לכלום. וכבר אמרו ז"ל שבוה מותר לשנות בדיבורו, אם שואלים אותו ידעת פרק זה, שיאמר לאו...].

— רש"י פרש 'אושפיזא' — שאם שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר 'לא' — מדה טובה היא. [וצריך לומר שידוע שכן היה רוצה שיאמרו עליו בפני בני אדם שאינם מהוגנים (כמוש"כ התוס'), הגם שמתגנה בכך — כדי שלא יטרידוהו]. והרמב"ם (גולה ואבדה יד, יג) נקט שמשנה ואמר שמתארח אצל אדם אחר, כדי למנוע טירחה ממארחו האמתי. (ואף לרש"י ותוס', אם יכול לשנות בצורה זו, אסור לו לומר גנאי, אלא הם מדברים כשיודעים אצל מי נתארח. וע' בדיוק לשון ר"ה, וע"ע במאירי).

— בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג צה) פסק שמותר לגלות לעניים או למתעסקים בעניני צדקה, על אדם שנותן צדקה בנדיבות, אם לא שאמר לו אותו נדיב בפירוש שלא יגלה. ואין בדבר חשש ד'מברך רעהו בקול גדול... קללה תחשב לו', ע"ש טעמו ונימוקו ושאר פרטים.

— ה'דרישה' (חו"מ סו"ס רסב) דייק מהרמב"ם, שבכל אלו השלשה רשות הן [לאפוקי מפני השלום, שמצוה לשנות], וכן היא דעת הר"ף. ולא כשיטת רש"י שמצוה יש בדבר. (וע' בספר 'לקט שיחות מוסר' להגרי"א שר — קונטרס מסילת ישרים, פרק יא, עמ' תכג).

— אף בשלשה אלו — כתב רבי יוסף חיים בספרו 'בן יהודע' — אין מוציאים מפיהם שקר גמור, אלא אומרים דבר שיכול להשתמע לשתי פנים, וזהו לשון 'עבידי רבנן דמשנו...'. — שעושים וממציאים תחבולות לשון. (וזהו באור הדרש 'אנכי מי שאנכי'. עשו בכורך'). וכן כתב בספר 'סידורו של שבת' (א, ד ט).

[בשו"ת שבט הלוי (ח"ה ב) נשאל האם מותר לשנות מן האמת מפני הבושה. וכתב שמותר לצורך כמו לכבוד הבריות, באופן שלפי דעתו של האומר אין כאן שקר, שאפשר לפרש דבריו באופן אחר

ממה שהוא התכוין אליו, הגם שהדברים נשמעים כשקר. (וע' ברכות מג: 'ולא היא, לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד' וברש"י. וצ"ע. וע"ע במובא ב'יוסף דעת' שבת קטו ופסחים כז).

וראה לו עוד בתשובת 'רב פעלים' (ח"ג חו"מ א) שהביא מספר חסידים (תכו) שזה שאמרו משנים מפני השלום — דוקא בשכבר עבר הדבר, אבל אם למשל יבוא פלוני, נכרי או יהודי, לבקש ממנו הלואה, ואינו חפץ להלוותו פן לא יפרע לו — אין יכול לומר 'אין לי', שזה לא התירו מפני השלום, שמשנה דבר של אותה שעה, שאומר 'אין לי' ויש לו (כן בארו כמה מפרשים).

וכתב על כך החיד"א (בבאורו 'ברית עולם' על ספר חסידים), שלענין זה הענוה גדולה מן השלום, שהרי כאן התירו משום ענוה, הגם שמשנה בדבר עכשוי. (וע"ע בספר אמת ליעקב שדייק מלשון הרמב"ם (גו"א יד, ג) שמפני השלום אין מותר אלא שינוי ולא שקר גמור, משא"כ באותם שלשה דברים. וגם מזה מבואר שגדולה הענוה והצניעות. אך יש להעיר מדברי החפץ חיים (הל' איסורי רכילות כ,ח) שאם אין אפשרות אחרת מותר לומר שקר גמור מפני השלום, כגון למנוע רכילות).

וב'רב פעלים' שם חילק באופן אחר; כאן אינו שינוי גמור אם שואלים אותו על ידיעתו ואומר 'לאו' — כי מדרגות רבות בידיעה, וכל אחד, אע"פ שהוא יודע, נחשב 'אינו יודע' לגבי הגדול ממנו, שידיעתו טובה יותר.

ולכאורה היה נראה לפרש כוונת ספר חסידים באופן אחר; כל שמשנה ממה שהוא עתה, עלול שקרו להתגלות, אם מפני המציאות ואם משום הבעת פניו וכו', וכיון שגם אם ישנה אפשר שלא יועיל לשלום, כגון אם יודע שיש לו להלוות, אדרבה יגרום לשנאה יותר משאלו לא שינה — לכן לא התירו. וכמובן לפי"ז אין זה שייך כשאומר 'לאו' על ידיעתו במסכתא, שגם אם יודע ששינה, אין לחוש בכך.

ואולם המג"א (קנו) הביא להך דספר חסידים וסתם שהחילוק בין שקר דלשעבר לשקר דלהבא, שזה האחרון לא הותר. וכנראה פרש באופן אחר.

*

'אל"ף' — ראשי תבות אלף (=למד) 'לא' פיך, היינו למד את פיך לומר 'לא' בשלשת הדברים הרמוזים ב'אל"ף' — אושפיזא, לימוד, פוריא'. (מהר"י אור זרוע. מובא בשו"ת מהר"י ברונא קב. וכן כתב בדרישה חו"מ סו"ס רסב).

שלשה אלה, ראשי תבות 'אמת' — אושפיזא, מסכתא, תשמיש — לרמוז שגם באלו טוב לדבר אמת, הגם שיש סיבה וטעם לשנות בהם (בן יהוידע שם. וע' לעיל בשיטות רש"י והרמב"ם בזה).

דף בד

'מר זוטרא חסידא אגניב ליה כסא דכספא מאושפיזא, חזיא להווא בר בי רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה. אמר, היינו האי דלא איכפת ליה אממונא דחבריה. כפתיה ואודי' — הדגיש 'מאושפיזא' לומר שלא היה זה כלי שלו אלא של מארחו (כדברי רש"י), שאילו היה של עצמו, לא היה מר זוטרא חסידא נוהג כן, לפי שאין אדם עושה דין לעצמו במקום שאינו מבורר. אך כיון שכלי של אושפיזו היה, נצרך לעשות כן להעמיד הדין על תלו. וגם שמא היה המארח חושד את מר זוטרא, לכך רצה להוציא עצמו מן החשד (עפ"י מהר"י חיות והגהות ריעב"ץ).